FASİKÜL 49 – SAYFA 4

Çeviri: Çitlembik Çeviri

TOPKAPI SARAYI MÜZESİ'NİN RESTORASYONU

Tahsin Öz

Bir dizi makalede ayrıntılı olarak anlatılacak olan bu restorasyon projesi, Topkapı Sarayı'nın müzeye dönüştürülmesinden sonra yürütülen değişim süreci ile sınırlıdır. Fatih Sultan Mehmet tarafından (1451-1481) İstanbul'un 1453 yılındaki fethinden sonra inşa ettirilen ve kendisi tarafından Saray-ı Cedid adı verilen sarayda sonradan gerçekleştirilen büyük sayıdaki diğer tamirat, tadilat ve değişiklikleri ayrıntılı olarak anlatmak çok sayıda cilt gerektirirdi.

Sarayın inşası, 1472'den 1478'ye, altı yıl kadar sürmüş ve mekân olarak, zamanın güzel yerlerinden biri olan ve Zeytinlik olarak bilinen arazi seçilmiştir. Planlar, bir sarayın sahip olması gereken geleneksel Türk güzellik, görkem ve fayda kavramları ile uyum içinde hazırlanmıştı ve Sarayiçi olarak bilinen ve yaklaşık 699.179 metrekarelik bir alanı kaplayan saray arazisi Sur-u Sultanî adı verilen kalın ve yüksek duvarlarla çevrilmişti.

Fatih Sultan Mehmet'ten sonra, var olan binalara eklenen ilk bina II. Beyazıd (1481-1512) tarafından inşa ettirilmiş ve Yeni Köşk adı verilmiştir. İkincisi Mermer Köşk'tü ve I. Selim (1512-1520) tarafından inşa ettirilmiştir. Kısacası, birbirini izleyen bütün padişahlar birer-ikişer bina inşa ettirmiş veya kendisinden önce var olanları genişletmiş veya değiştirmiştir ve zamanla sarayın arazisi içerisinde birçok güzel bina yer almıştır. Ancak sonraki yıllarda bu binaların çoğu çeşitli nedenlerle harabeye dönüşmüştür ve birçoğu artık yoktur. Bazı durumlarda tam olarak nerede bulunduklarını bile tespit etmek mümkün değildir. Bu binaların arasında Has Fırın ve Fodla Fırını; İncili, Şevkiye, Serdap, Silahtar, Telhis, Yalı, Kalfa ve Bostancıbaşı Köşkleri; Balıkhane, Gülhane ve Sinan Paşa Kasırları ve Kağıtemini Kulesi, Hamlacılar Ocağı, Tophane, Arslanhane Ocağı ve Mezbelekeşan Ocağı dahil olmak üzere daha birçok bina sayılabilir. Günümüzde ayakta olan binalara gelince, bunlar o kadar çok değişime uğramıştır ki çoğu zaman orijinal mimari yapılarını belirlemek imkânsızdır.

Türkiye Cumhuriyeti'nin ilanından sonra Cumhuriyet Hükümeti övgüye değer bir karar alarak, çok iyi planlanmış bir program dahilinde ülkenin dört bir yanındaki tüm tarihî binaların tamiratını ve restorasyonunu kararlaştırmış ve özellikle Topkapı Sarayı içerisindeki mimarî şaheserlerin restorasyonuna büyük önem vermiştir. Bu alandaki en etkin adımlar İkinci Dünya Savaşı sırasında alınmış ve sadece birkaç duvarı ayakta kalan, hatta kimliklerini tamamıyla kaybetmiş binalar eski görkemlerine kavuşmuşlardır.

Saygıdeğer bir bilim adamı olan Profesör Gabriel, İstanbul'a yaptığı son ziyaret sırasında, uzun zaman önceki gelişine göre gerçekleşmiş olan inanılmaz değişimi çok takdir etmiştir.

Arada bir yayınlanacak olan bu yazı dizisinde, çeşitli binaların restorasyonu ve içlerinde sergilenen sanat eserleri konusunda ayrıntılı bilgi verilecektir.

Ancak bu yazı, genelde 5.000 (bazen de 10.000) kişi için yemek hazırlanan ve 1.000'den fazla aşçının ve yamağın çalıştığı Saray Mutfaklarını oluşturan binaları konu alacaktır. Bir yılda satın alınan tavuk ve koyun sayısının sırasıyla 30.000'i ve 22.500'ü geçtiği kayıtlarda geçmektedir. Mutfaklarda hazırlanan reçel, tatlı, turşu, şerbet ve başka nefis yiyeceklerin miktarlarında ise neredeyse astronomik rakamlara ulaşılırdı.

Yüzyıllar boyu hummalı faaliyetlerin gerçekleştiği mutfaklar kullanılmaz olunca uzun yıllar boyunca bakımsız bir durumda kalmışı ve bazen tamamıyla terk edilmiştir. Kubbelerin kurşun kaplamaları kaldırılmış ve oluklu sacla kaplanmıştır. Sayısız çatlakların içinde otlar, hatta küçük ağaçlar yetişmiş, yağmur ve eriyen karlar kubbelerin kemerlerinden aşağı akmıştır. Ayrıca, kubbelerin tabanında küçük pencerelerin açılması veya var olan pencerelerin duvarla örülmesi gibi bazı nedensiz değişiklikler veya ilaveler de yapılmıştır. Denize bakan dış duvarlarda bulunan alçı pencere girintileri genişletilerek zemine kadar indirilmiş ve bu pencerelerin üzerindeki ağır kâgir duvar sadece ahşap kirişlerden destek alır olmuştur. Kubbelerin yanlarına yeni şömineler eklenmiş, daha sonra ilkel şömine vazifesi gören sacdan boruların geçmesi için kubbelerde delikler açılmıştır. Mutfakların zemini kısmen büyük taş bloklarla, döşeme taşlarıyla veya sırf toprakla kaplıydı. İç duvarların alçısı birçok yerde dökülmüştü, yontulmuş taşlar çatlamış, hatta kırılmıştı ve ocaklardan kaynaklanan duman ve is, kirli sarı rengine boyanmış duvarları daha da itici hale getirmişti. Çatı kısmen çökmüştü ve mutfağın bazı bölümlerinde sadece duvarlar ayakta kalmıştı.

Büyük çaplı tadilat projesine temel oluşturacak bir etüt gerçekleştirildiğinde, ilk dört kubbenin Fatih Sultan Mehmet zamanında inşa edildiği ve mutfakların bu bölümündeki iki ocağın daha sonra duvarla örüldüğü saptanmıştır. Bu bölüm Kanuni Sultan Süleyman (1520-1560) zamanında altı yeni kubbenin eklenmesiyle genişletilmiştir. 1566 ile 1574 arasında çıkan ve saraya çok zarar veren bir yangından sonra, ünlü Türk mimarı Mimar Sinan (1490-1588) tarafından mutfaklara koni şeklinde on kubbe eklenmiştir ve Saray Mutfakları günümüzdeki görkemli boyutlarına kavuşmuştur.

Binaların tadilatında atılan ilk adım, kubbelerin kurşun levhalarla kaplanması ve çatıların tamir edilmesi olmuştur. Binalar bu şekilde hava şartlarından yeterli derecede korumaya alındıktan sonra, tadilat işleri büyük bir dikkatle hazırlanan bir plana göre yıllara göre bölünmüş ve mutfakların bütün bölümleri yavaş yavaş orijinal şekil ve durumlarına kavuşturulmuştur. İç ve dış duvarlardaki alçı pencere çerçeveleri ve zemin kattaki pencereler baştan inşa edilmiştir. Kubbelerin ve kemerlerin bazıları derz veya alçı vasıtasıyla tamir edilmiştir. Zemin tamamıyla tamir edilmiş veya taş kullanılarak baştan yenilenmiştir. Çatlamış veya kırılmış veya aşınmadan dolayı zarar görmüş olan tüm iç ve dış taş bloklar tamir edilmiş, derzlenmiş ve eski hallerine getirilmiştir.

Yer azlığından dolayı çok kısa şekilde sözü edilen bu tamirat projesi, mutfakların Türk mimari kavramını ortaya çıkarmaya yaramıştır. 2.000 metre karelik bir alanı kaplayan ve 23 kubbesi olan Saray Mutfakları sade ama asil ve azametli hatlara ve boyutlara sahiptir. Bu binalar günümüzde sanat eserlerinin sergilendiği bir müze olarak kullanılmaktadır.

Dört kubbeli ilk bölümde 9. yüzyıl ila 16. yüzyıla ait Çin seladon ve mavi-beyaz porselenleri kronolojik olarak sergilenmektedir. Kubbelerin tabanlarına kadar tabaka tabaka yükselen bu paha biçilmez koleksiyonun dünyada eşi benzeri yoktur.

Dört kubbeli ikinci bölümde, mavi-beyaz porselenlerin yanı sıra sergilenen eserlerin arasında yer alan, 16. ve 17. yüzyıla ait, ender bulunan binlerce yeşil ve kırmızı eser, renklerinin ve desenlerinin zenginliğiyle insanı büyüler.

Bir sonraki iki kubbeli bölüm, 18. yüzyıla ait mavi-beyaz, pembe, lacivert ve rengârenk porselenlerle 17. ve 18. yüzyıl Japon sanat eserlerine ayrılmıştır.

Bu eserler on bin adet civarında olup, bir bütün olarak dünyadaki en zengin Çin porselenleri koleksiyonunu oluşturmaktadır.

S. 8 Topkapı Sarayı Mutfakları: restorasyondan sonra bacaların genel görünümü

S. 9 Mutfaklar: restorasyon öncesi durum

Restorasyon sonrasında paha biçilmez porselen eserlerin sergilendiği bir galeri olarak kullanılan mutfakların aynı bölümü

S. 10 Restorasyondan sonra Mutfak avlusu

Paha biçilmez eserlerin sergilendiği vitrinler

S. 11 Binlerce porselen şaheserin bazıları

Bir sonraki dört kubbeli bölümde İngiltere, Fransa, Almanya, İtalya, Polonya, Rusya ve Delhi’den, farklı sanatsal zevklere işaret eden farklı desen ve renklerdeki porselen ve kristal eserler sergilenmektedir. Ancak bunların arasında, yemek setleri, testi ve leğenler, aşurelikler, kahve setleri, v.s. gibi, Avrupa’da Doğu için özel olarak üretilmiş, Türk zevkinin yabancı sanatçılar üzerindeki etkisini yansıtan ender bulunur porselen eserler vardır.

Geriye kalan iki kubbeli bölüm altın, gümüş, altın yaldızlı ve tombak kâselerin yanı sıra, bakırdan eserler ve başka benzer eşyalar içerir.

Mutfakların yanı başında Helvahane Camii vardır; büyük bir yangın sırasında duvarın germe çubukları çarpıldığından iç kâgir duvarın tamamının çatlaması sonucu mutfaklardan daha da kötü bir harabe durumundaydı. Yangın sırasında binanın çeşitli türden yağların depolandığı bir yer olarak kullanılıyor olması zararın boyutunu açıklar. Bu bina da tamamıyla onarım görmüş ve restore edilmiştir ve bir müze olarak kullanılıyor olup İstanbul’dan cam eserleri, yani kandiller (camilerde kullanılan küçük gaz lambaları), şişeler ve renkli camlı, alçıdan pencere çerçevelerin yanı sıra, sürahi, bardak, buz yoluyla

su soğutmak için kaplar, laleler için özel vazolar ve başka çiçekler için vazolar gibi, 17. yüzyıldan itibaren İstanbul'da üretilmiş olan Çeşmibülbüller (bülbül gözleri, ayni renkli noktalarla ve çizgilerle kaplı kâseler, v.b.) içermektedir. Bu binada sergilenen diğer sanat eserleri arasında Eser-i İstanbul olarak işaretlenmiş çeşitli porselen eserler, Yıldız Sarayının Porselen Fabrikasında üretilmiş ve bazıları renkli şehir manzaralarıyla süslenmiş narin porselenler ve altın yaldız işlemeli sayısız tabak ve vazo vardır.

Burada ayrıca Lüleci çamuru adı verilen kırmızı kilden yapılmış sanat eserlerinin sergilendiği özel bir vitrin de vardır.

Böylece, Fatih Sultan Mehmet tarafından neredeyse beş yüzyıl önce, Saray halkını ve binlerce hizmetliyi beslemek için inşa ettirilmiş olan Saray Mutfakları, çok çeşitli olaylardan sonra Cumhuriyet Hükümeti tarafından restore edilip, … (metin başka bir sayfada devam ediyor olmalı) en güzel örnekleri dahil olmak üzere, binlerce paha biçilmez eserin sergilendiği müzeler olarak kapılarını açmışlardır.